

Георги Бойчев

КУРС ПО ФИЛОСОФИЯ НА ПРАВОТО

София, 2019

Всички права на български език запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде възпроизвеждана или предавана под каквато и да е форма и по какъвто и да било начин без изричното съгласие на издателство „Изток-Запад“ и издателство „Юриспрес“.

- © Издателство „Юриспрес“, 2019
- © Издателство „Изток-Запад“, 2019
- © Георги Бойчев, автор, 2019

ISBN 978-619-01-0394-3

Георги Бойчев

КУРС ПО ФИЛОСОФИЯ НА ПРАВОТО

*Посвецавам този труд на големия български учен –
проф. Венелин Ганев – чл. кор. на БАН*

ПРЕДГОВОР

Настоящият учебен курс обхваща класически и нови проблеми на Философията на правото. В резултат на това се оформиха три самостоятелни раздела.

Първият е посветен на Методологията на юриспруденцията. Вторият обхваща Аксиологията на правото. Третият се отнася до каузалните зависимости на правото.

Предложеното ново съдържание на Методологията на юриспруденцията се дължи на две обстоятелства.

Първото се изразява в това, че проф. В. Ганев ни е дал основополагащи идеи относно методологичните подходи. Така стана възможно да създадем цялостно учение за тях.

Второто обстоятелство се изразява в идеята на проф. В. Ганев, че в плуралистичната система от подходи не може да не се достигне до откриването на един универсален подход. Това ни амбицира да открием този подход. Така доказахме, че това е основният и универсален институционален подход. На негова основа стана възможно създаването на Методологията на юриспруденцията като цялостна наука – част първа на Философията на правото.

От гледна точка на същност и съдържание тази част от учебния курс е резултат на монографична, включително и дисертационна разработка на материята. На тази основа в нея се съдържа българският принос в развитието на Методологията на юриспруденцията.

Част втора е резултат на отразяване на историческите постижения в тази област от Аристотел до днес.

Издаването на тези разработки на немски език допринася за популяризирането на този принос в западноевропейските страни. По този начин в същност България стана родината на завършващия етап в създаването на науката Методология на юриспруденцията. Това е принос за преодоляване на всеобщата криза в развитието на Методологията на юриспруденцията. Това е шанса ни да върнем на западноевропейската

наука поне част от това, което тя ни е дала досега. Разбира се, тук отбелязваме и заслугите на проф. Ц. Торбов в разработката специално на отношението между справедливост и право.

Част трета отразява новите тенденции в разкриването на каузалните зависимости на правото от определени обществени явления.

Така бе създаден първият български учебен курс по Философия на правото. Причината за това закъснение се дължи на тоталитарните политически режими.

Надяваме се той да допринесе за развитието на отрасловите философии на правото.

От дидактична гледна точка стремежът е бил с учебния курс да се постигнат определени резултати.

Така например при излагането на въпросите с приносен характер стремежът е бил да се даде пример как следва да се доказват научни истини.

С посочването на сравнително обширна литература се цели да се придобие представа за широтата на излаганата проблематика.

При излагането на спорните проблеми стремежът е бил да се предостави възможност студентите да вземат самостоятелни решения по тях.

Осъществената критика на законодателството цели да се формира оценъчно мислене, което произтича от самата същност на Аксиологията на правото като критика на правото.

Оставам с надежда за частица принос в развитието на Философията на правото.

*От Автора
септември 2018 г.*

УВОД

ГЛАВА ПЪРВА

ПРЕДМЕТ, ХАРАКТЕР И СЪДЪРЖАНИЕ НА ФИЛОСОФИЯТА НА ПРАВОТО

1. *Първият въпрос*, който се поставя във връзка с предмета на Философията на правото¹ като наука, е този за *подходите и методите*, които тя трябва да предлага на другите науки от Юриспруденцията, за изследване на съответните проблеми на правото. Ето защо тази част на Философията на правото се определя по характер като *Методология*, тоест като *Метатеория* на Юриспруденцията. Тя е Метатеория относно теорията на юриспруденцията. Именно с тази същност, с този си характер на Метатеория тя е първа част на Философията на правото.

За да може да се изследва правната действителност², както при всяко научно познание е необходимо да се използват определени *познавателни средства*. Това са начините, чрез прилагането на които става възможно да се опознава правната действителност. Познавателните средства за

---

¹ Някои наричат Философията на правото Правна философия. Това наименование е неточно.

Философията на правото не придобива качествата на правото, за да можем да я наречем Правна философия.

Философията на правото е наука за философския подход към правото. Тя дава познавателните средства (подходите и методите) за изследване на философските качества на правото и изследва тези качества. Това е научното основание за названието Философия на правото.

² В структурата на правната действителност се включват нейната статична и динамична страна. В структурата на статичната страна на правната действителност се включват нейната микроструктура и макроструктура.

В микроструктурата се включват правните норми, институтите и отраслите на правото. В макроструктурата се включват разделеността на правото на частно и публично, материално и процесуално, вътрешно и международно. Особено място в статичната страна на правната действителност заемат източниците на правото.

В динамичната страна на правната действителност се включват следните съставки: тълкувателни актове; актове по реализиране на правото; субекти на правната действителност; субективни права и юридически задължения; юридически факти, презумпции и функции; правни отношения и правни връзки; обекти на правната действителност.

Ние ще използваме израза правна действителност в смисъла на цялостна система от посочените съставки.

изследване на правната действителност като обект на познание са *подходите и методите*, които следва да се използват от субектите на познание.

Следователно предварителният въпрос, който се поставя пред научното познание за правната действителност, е методологичен. По тази причина успоредно с историческото развитие на правната действителност се развиват и ученията за подходите и методите на нейното изследване. Така се достига до формирането на множество методологични учения за изследване на правото и на цялата правна действителност. Всичко това обаче не довежда до формирането на *Методологията на юриспруденцията*¹ като правна наука.

Създадените методологични учения не представляват *Методология на юриспруденцията* като наука. Те са създадени като отделни методологични учения, без да достигат до формирането на науката *Методология на юриспруденцията*.

Що се отнася до отделните възгледи, отнасящи се до подходите и методите на изследване на правната действителност, то те са изказани в рамките на съществуващите правни науки и най-вече в рамките на *Общата теория на правото*. При това тези възгледи са импровизирани и най-често противоречиви. Така че липсва общоприета теория относно същността на подходите и методите като познавателни средства, които е необходимо да се използват от правните науки при изследване на правната действителност.

---

¹ Исторически терминът юриспруденция (jurisprudens) се използва с две различни значения. В немската правна литература той се използва в смисъл на правна наука. Във френската и английската правна литература той се използва в смисъл на правораздаване. Ние даваме предпочитание на използване на термина юриспруденция в смисъл на правна наука на две основания. Първо, етимологично термина юриспруденция произхожда от латински език: iuris – юридическо и prudential – знание. Това означава, че неговият оригинален смисъл е на правознание. Второ, за правораздавателната практика има друг подходящ термин – юрисдикция. Той също произхожда от латински език: iuris – юридическо и diction – произнасяне. Следователно неговият оригинален смисъл е на правораздаване.

Използването на термина юриспруденция в смисъла на правораздавателна практика в правната литература има своето историческо обяснение. Теоретичното значение на правораздавателната практика и по-специално на тълкувателната практика за развитието на правната доктрина. Вж. в този смисъл *Давид, Р. Основные правовые системы современности*. Москва, 1967, с. 306.

Ето защо задачата днес е да се определи предметът, характерът и съдържанието на Методологията на юриспруденцията, като правна наука. Така ще се открие пътят за нейното развитие с всички положителни последици за юриспруденцията като цяло и за всяка една правна наука поотделно. Това е предпоставката, за да може да се преодолее кризата¹ в развитието на Методологията на юриспруденцията.

Методологията на юриспруденцията няма за предмет на изследване правната действителност. Неин предмет са познавателните средства за изследване на правната действителност от юриспруденцията като система от правни науки. Следователно предмет на изследване от нейна страна са явления извън правната действителност. *Предмет на Методологията на юриспруденцията са подходите и методите за изследване на правната действителност.*

Ето защо методологията на юриспруденцията не отговаря на въпроса кои са качествата на правната действителност. Тя посочва кои познавателни средства трябва да се използват при изследване на правната действителност, за да се разкрият притежаваните от нея качества.

Следователно правната действителност не е обект, а е основание на методологията на юриспруденцията. Съществуването на правната действителност е основанието методологията на юриспруденцията да открие необходимите подходи и методи за изследване на нейните качества.

Подходите и методите за изследване на правната действителност като предмет на Методологията на юриспруденцията, определят нейния специфичен *характер*. Той се изразява в това, че Методологията на юриспруденцията е *теория относно теорията на юриспруденцията*². Тя е методология на правните науки, т.е. методология на науките, изучаващи правото. В този смисъл Методологията на юриспруденцията е *метатеория*.³ Именно в метатеоретичния ѝ характер се състои нейна-

---

¹ Вж. Кискинов, В. Правната система. Част I. Онтология и методология. С., 2006, с. 93 и посочените от него автори.

² Относно метатеорията на теорията на Конституционното право вж. Тропер, М. За една юридическа теория на държавата. С., 1998, превод от френски език, 221–222.

³ Методологията на юриспруденцията трябва да се отграничава от Методологията на правото. Последната се отнася към правнодогматичните, а не към философскоправните науки. Неин предмет са правнотехническите средства, използвани при създаване на правото и при прилагане на правото. Вж. например Лукич, Р. Методология права. Мос-

та уникална ценност като наука, за разлика от ценността на останалите правни науки.

Нейният самостоятелен характер е обусловен от факта, че тя има собствен предмет на изследване, различен от предмета на всички останали правни науки. В това се изразява нейната *уникалност* като наука, притежаваща качества, различни от всички останали правни науки. Тази уникалност се изразява в установяването на необходимите за Юриспруденцията подходи и методи за изследване на правната действителност. Това са *общите за Юриспруденцията подходи и методи за изследване* на правната действителност. В този смисъл Методологията на юриспруденцията е *Обща метатеория на юриспруденцията*.

На тази основа всяка правна наука трябва да установи специфичното в използването на тези общи подходи и методи при изследването на своя предмет. Освен това на основата на общите подходи и методи съответните правни науки трябва да открият специалните подходи и методи, които трябва да използват при определяне и изследване на своя предмет. Това означава, че всяка правна наука има своя методологична част. Тази част образува методологичното учение на всяка правна наука. Тази част е *специална методология* спрямо Общата методология на юриспруденцията. Тя е специална метатеория относно теорията, която се съдържа в съответната правна наука.

Следователно разликата между Метатеорията на юриспруденцията и Теорията на юриспруденцията се изразява в различията в техния предмет на изследване. Теорията на юриспруденцията има за предмет на изследване самата правна действителност. Поради това тя е същинска теория на правната действителност или същинска юриспруденция¹. Метатеорията на юриспруденцията, както видяхме, има друг тип предмет, който е извън правната действителност.

ква, 1981, и Керимов, А. Методология права (предмет, функции, проблеми философии права). Москва, 2000.

Особено развитие получи разработката на проблемите на Юридическата техника (Вж. Спасов, Б. Юридическа техника. С., 1998; Милкова, Д. Юридическа техника. С., 2002; Колев, Т. Теория на правотворческата дейност. С., 2006).

На основата на тази проблематика беше внедрена академичната дисциплина Юридическа техника.

¹ Вж. Horn, M. Jurisprudence. London, 1959, p. 4.

Всичко това означава, че Юриспруденцията като система от правни науки се състои от две основни части: първата част е Методологията, т.е. Метатеорията на юриспруденцията, а втората – Теорията на юриспруденцията, която включва всички останали правни науки¹.

Основанието за включването на Методологията на юриспруденцията в системата на правните науки е, че тя е метатеория относно теорията на юриспруденцията. Поради това тя се намира в органическа връзка с Юриспруденцията. Тя не е метатеория изобщо, а е метатеория на юриспруденцията и в този смисъл принадлежи на нея². Нейната същност и съдържание са обусловени от същността и съдържанието на правната действителност.

Научността на методологията на юриспруденцията се определя от критерия доколко нейната методологична същност и съдържание отговарят на същността и съдържанието на правната действителност. Само методология, която е адекватна на правната действителност, може да изпълнява методологичното си предназначение и роля спрямо нея.

Така очертаният предмет на Методологията на юриспруденцията предопределя следващото нейно съдържание. Определянето на предмета и съдържанието на методологията на юриспруденцията има характер на увод към същинските ѝ части – изследване на самия неин предмет и съдържание.

Тъй като се касае до методологична наука, то тя трябва да обосновава онова методологично учение, което поради основния и универсалния характер на подхода си следва да съставя втората част от нейното съдържание. Това е *правният институционализъм*. Той е най-съществената част на Методологията на юриспруденцията. Това произтича от обстоятелството, че без откриването на правния институционализъм като *основно и универсално* методологично учение, не може да се създаде Методологията на юриспруденцията като наука. Исторически съз-

---

¹ Във връзка с това Valentin Vincent пише за хоризонтално и вертикално деление на познанието. В случая отношението между Метатеорията на юриспруденцията и Теорията на юриспруденцията спада към вертикалното деление на правното познание. Вж. *Vincent, V. Les conception néo-libérales du droit. Paris, 2002, 55–59.*

² Във връзка с това М. Horn пише за „Методологията като наука приложима в правото“. Вж. *Horn, M. Op. cit., p. 4.*

дадените досега общи методологични учения не са били в състояние да създадат науката Методология на юриспруденцията именно поради това, че нито едно от тях не притежава качеството на основно и универсално методологично учение.

Правният институционализъм заема мястото на определяща част в Методологията на юриспруденцията. Това е така поради обстоятелството, че съдържанието на методологичните понятия е предопределено от същността и съдържанието на правния институционализъм като методологично учение с основен и универсален характер. Освен това правният институционализъм има определяща роля по отношение на останалите методологични подходи. Основанието за това е, че на негова основа се формира хармоничната система от подходи, определяща системата от познавателни средства за изследване на правната действителност.

В третата част от съдържанието си Методологията на юриспруденцията трябва да формулира необходимите методологични понятия. Тези понятия имат метатеоретичен характер. Те са понятия относно начина на изследване на правната действителност от останалите правни науки. Това означава, че те имат методологична (метатеоретична) роля и значение по отношение на останалите правни науки и техните понятия¹.

Методологията на юриспруденцията е необходима, за да се постига *истинност* в познанието за правната действителност, на какъвто критерий трябва да отговарят науките от същинската юриспруденция². От степента на истинност се определя и степента на научност.

Това от своя страна означава, че на първо място самото методологично учение трябва да отговаря на критерия за истинност, респективно за научност. Степента на истинност се определя от степента на съвпадане на обективно необходимите със субективно определените подходи и методи на изследване на правната действителност. Съответно степента на субективност в определяне на познавателните средства за изследване на правната действителност от страна на субекта на познание, определя и степента на ненаучност на съответното методоло-

---

¹ У нас В. Ганев пръв поставя някои от тези проблеми на Методологията на юриспруденцията в своя Курс по обща теория на правото. Увод. Методология на правото. Първо издание. С., 1921. Ново издание с адаптация на текста. С., 2003.

² Вж. Horn, M. Op. cit., p. 2.

гично учение. От степента на истинност на предлаганите познавателни средства зависи и степента на истинност на резултатите от науките, включващи се в теоретичните науки на Юриспруденция.

Следователно Методологията (Метатеорията) на юриспруденцията има характер на *епистемология* (от гр. *episteme* – знание и *logos* – наука) спрямо правните науки. Това означава, че Методологията на юриспруденцията има характер на наука за качествата на знанието, давано от правните науки. В този смисъл тя предлага средствата за разкриване на обективността, а по този начин, на истинността в познанието, давано от правните науки.

Щом като Методологията на юриспруденцията е метатеория, това означава, че тя има характер на *гносеология* (от гр. *gnosis* – знание и *logos* – наука), т.е. *наука за средствата на научното познание*. Следователно Методологията на юриспруденцията трябва да се разбира като теория за познавателните средства за изследване на правната действителност. Това означава, че Методологията на юриспруденцията трябва да признава познаваемостта на правната действителност и да търси средствата за нейното опознаване. В този смисъл Метатеорията на юриспруденцията има мирогледен характер.

Метатеорията на юриспруденцията се развива като самостоятелна теория на познанието. Това означава, че различните методологични учения на юриспруденцията могат да принадлежат към най-общите класификации на материалистическия или идеалистическия мироглед, както и към диалектическия или метафизическия мироглед.

Методологията на юриспруденцията е една от специалните гносеологични науки. Ето защо тя се основава на Общата гносеология като дял от Философията, изучаващ възможностите и средствата на научното познание.

Като една от специалните гносеологични науки, Методологията на юриспруденцията има свой предмет в рамките на очертания по-горе общ обект на гносеологията. Тя е една специална теория на познанието, отнасяща се преди всичко до начините на изследване на правната действителност. В рамките на общия обект за всички гносеологични науки тя се обособява като самостоятелна наука със свой собствен предмет, по който се отграничава не само от останалите правни науки, но и от останалите гносеологични науки. От тази гледна точка *осо-*

беният предмет на Методологията на юриспруденцията се изразява в познавателните средства за изследване на една част от обективната действителност, каквато е правната действителност.

По този начин се очертават както извънправните и в този смисъл външните граници на Методологията на юриспруденцията, така и връзките ѝ с Общата гносеология. Като специална гносеологична наука, Методологията на юриспруденцията използва постиженията на Общата гносеология относно познавателните средства за изследване на фактически съществуващата действителност. На тази основа тя разкрива специфичното в начините на научното познание на правната действителност. Същността на Методологията на юриспруденцията на гносеологична наука също показва нейния уникален характер, сравнен с характера на останалите правни науки.

Освен това Методологията на юриспруденцията дава методологичните понятия, които се използват в останалото съдържание на философията на правото.

Всичко това определя мястото на Методологията (Метатеорията) на юриспруденцията на първа част от Философията на правото¹.

Щом като Методологията на юриспруденцията е една от специалните гносеологични науки, това означава, че тя има същността на философска наука. Следователно тя е част от Общата философия на правото.

Освен това Методологията на юриспруденцията е част от Философията на правото, понеже има за предмет причинно-следствени, т.е. философски по своята същност отношения. Между откритите от нея методологични теории и понятия и научните резултати, които се получават при тяхното използване от теоретичните правни науки, съществуват причинно-следствени отношения.

Методологията на юриспруденцията има допирни точки на първо място с общите правни науки, а именно Общата теория на правото

---

¹ Методологията на юриспруденцията е създадена като цялостна наука – първа част от Философията на правото в България в края на миналия век и началото на този век. Вж. Бойчев, Г. Правният институционализъм – Съвременен право, бр. 4, 1997, 90–101 и от същия автор Правният институционализъм. Методология на юриспруденцията. Изд. СУ „Св. Климент Охридски“, С., 2009. Неин основоположник обаче е проф. В. Ганев, както ще видим в раздела, в който специално се разглежда този негов принос.

и Общата социология на правото. Оттук произтича приносът, който тези науки са дали за формиране на Методологията на юриспруденцията като наука.

Исторически най-голям принос в това отношение има Общата теория на правото. Това произтича от обстоятелството, че тя като обща теория на правната догматика е най-тясно свързана с догматичните отрасли правни науки. Тяхното интензивно развитие поради приложния им характер предизвиква съответно интензивно развитие и на общата теория на правната догматика. Така тя изпълнява ролята си на специална методологична наука спрямо отрасловите догматични науки.

Поради това именно на основата на Общата теория на правото исторически възникват и се развиват съответните общи методологични учения. Особена роля за развитието на Методологията на юриспруденцията, както е известно, играят естественоправното методологично учение (естественоправната школа), позитивисткото методологично учение (правният позитивизъм) и нормативисткото методологично учение (правният нормативизъм).

Историческото развитие на методологичните учения на Юриспруденцията е предмет на съответна правна историческа наука. Това е *История на методологичните учения или Историята на метатеоретичните учения*.

Нейният подход е исторически. Това обуславя съдържанието ѝ на наука, даваща оценка на исторически възникналите общи методологични учения. Развитието на тази историческа наука е необходимо и като основа за обосноваването на нови методологични учения.

Развитието на Историята на методологичните учения на юриспруденцията увеличава възможностите на академичната учебна дисциплина История на правните учения да обогатява своето съдържание. Нещо повече, въпросите на историята на съответните методологични учения ще могат да заемат все повече основно място в съдържанието на тази академична учебна дисциплина. Характерът на методологичните учения на юриспруденцията на метатеории определя тяхното водещо място в системата от знания, давани от Историята на правните учения. Това е така поради обстоятелството, че исторически тези учения винаги в една или друга степен са играли ролята на методология по отношение на общотеоретичните, социологичноправните и други правни учения, възгледи и идеи.